

Т. В. Ткач

доктор психологічних наук,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ПСИХОЛОГО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розроблено психолого-педагогічну технологію проектування освітнього простору особистості з метою забезпечення розвитку й самореалізації особистості у різних типах освітніх інституцій. Проектування освітнього простору передбачає побудову освітньої практики, яка розвивається разом з освітніми технологіями, формами і засобами освітньої діяльності, розвиваючих освітніх процесів, які створюють оптимальні умови становлення людини як суб'єкта освітньої діяльності.

Ключові слова: освітній простір особистості, освітні технології, освітня діяльність, освітні процеси, суб'єкт освітньої діяльності.

Вступ. Освітній простір є багаторівневим соціокультурним об'єктом різних рівнів складності та взаємодії, тому процес проектування потребує залучення певних технологій. Поняття технології ми асоціюємо з алгоритмізацією певної діяльності, у результаті якої здійснюється конструювання певного процесу відповідно до поставленої мети, а саме алгоритмічна організація проектування освітнього простору. Така організація є активним цілеспрямованим процесом, що характеризується узгодженням цілей і потреб суб'єктів і об'єктів освіти з їхніми можливостями, з реальними умовами і тенденціями розвитку. Психологічна технологізація проектування освітнього простору реалізується різними способами вираження ідей, мовою конкретних цілей, завдань, засобів, шляхів їх досягнення, визначення необхідних ресурсів для практичної реалізації.

Постановка проблеми. Зростання науково-технічного прогресу, динамізму, взаємозалежності та взаємодії окремих частин світу, глобальна інформаційна сфера докорінно змінюють характер суспільних і виробничих відносин. Змінюються і внутрішні умови функціонування відповідних структур. І всі вони пов'язані з розвитком освітнього простору. Але на сьогодні відсутні дослідження, які б розкривали психологічні чи психолого-педагогічні можливості управління розвитком і становленням освітнього простору. Одним із можливих засобів управління освітою є проектування освітнього простору.

Виклад основних результатів теоретичного дослідження. Розрізняють кілька відтінків поняття освітнього простору: розвиток педагогічних технологій; власний простір суб'єкта освіти; дидактичний простір; концептуальний простір ціннісного прогнозування освіти; єдиний освітній простір людської цивілізації; синонім понять «соціально-освітній простір», «духовно-педагогічний простір», «виховний простір» тощо. Таким чином,

освітній простір виступає як динамічне поєднання суб'єктів освітнього процесу та системи їхніх взаємовідносин.

Пошук шляхів проектування освіти став однією зі спроб у вирішенні проблеми формування цілісної особистості. Проектна парадигма в освіті набула інтенсивного розвитку на початку 80-х рр. ХХ ст. і знайшла відображення у дослідженнях учених-методологів М. Алексєєва, О. Асмолова, Ю. Громико, В. Давидова, В. Рубцова, В. Слободчикова, Г. Щедровицького та ін. [1; 2; 6; 7; 9; 11; 14]. Розповсюдження проектного підходу привело до виникнення в освіті проектно-технологічного руху, в руслі якого особливу увагу здобули наукові праці, присвячені конкретним проблемам проектування в межах системомислєдьяльнісної методології (О. Генісаретський, Ю. Громико, В. Розін, Г. Щедровицький) та реалізації проектування як управлінської процедури (І. Бестужев-Лада, В. Ляудіс, І. Ляхов, Б. Сазонов) [1; 2; 6; 7; 9; 11; 14]. Завдання методологічного забезпечення психолого-педагогічного проектування освітнього простору як умови розвитку особистості набувають пріоритетного значення, а переорієнтація освіти з формування особистості на проектування її розвитку й саморозвитку вже частково реалізується в особистісно орієнтованих, гуманістичних наукових парадигмах, що знаходять відображення у психолого-педагогічних дослідженнях учених (В. Сухомлинський, Г. Балл, В. Семиченко, В. Слободчиков, Ю. Швалб) [2; 12; 10; 11; 13]. Головним у цьому процесі є ті компоненти освіти, які породжують у людини прояви суб'єктної позиції, розкривають її психологічні ресурси, розвивають освітні настанови і орієнтації, як це зображено на рис.1. Така позиція сприяє надбанню особистісного досвіду, що передбачає формування у людини відповідного досвіду у вирішенні життєвих проблем, виконанні основних функцій життєдіяльності, соціальних ролей, оволодінні способами діяльності.

Отже, психолого-педагогічне проектування передбачає особистісне залучення до проекту всіх учасників педагогічного процесу, а це не директивне розроблення детальних планів, що наперед регламентують навчальну дію, а детальне формулювання цілей навчання й забезпечення дидактичних ресурсів для їх досягнення.

Проектування освітнього простору особистості є мотивованою, цілеспрямованою діяльністю особистості, засадами якої виступає ціннісне самовизначення суб'єкта проектування. При цьому важливим є відчуття ефекту саморозвитку, потреби участі в тих подіях, які він сам спроектував. Такий підхід впливає на форми поведінки, мотивацію, на впевненість у тому, що людина здатна до вирішення життєво важливих проблем, що вона володіє необхідними здібностями, знаннями, вміннями. Методологія проектування освітнього простору особистості передбачає створення системи психолого-педагогічних умов, спрямованих на включення людини у нову для неї сферу мислення та діяльності, що й забезпечує їй більш цілісну і творчу життєдіяльність. У процесі проектування освітнього простору особистість формує власне субстанціональне (сутнісне) уявлення про освіту як форму буття (взаємодії) у ній і як про процес, діяльність, явище, пов'язане з освітою.

Рис.1. Проектування освітнього простору особистості

Зважаючи на ці напрями розвитку проектної парадигми в освіті, ми розробили психолого-педагогічну технологію проектування освітнього простору особистості, в якій виділяємо три блоки: блок психолого-педагогічних, організаційно-діяльнісних та індивідуально-психологічних компонентів проектування освітнього простору. До блоку психолого-педагогічних компонентів проектування освітнього простору ми включили концептуальні засади побудови об'єкта (прогностичної модельної уяви), цілепокладання – формування цільових настанов (мети, змісту, ідей у межах освітніх систем цінностей і потреб), завдання проектування та опис бажаних результатів у цій моделі (див. рис. 2). Продукт, отриманий на цьому етапі, має універсальний характер і може слугувати методологічною основою для створення аналогічних продуктів різних рівнів проектування освітнього простору. Далі ми вважали за доцільне визначити стадії проектування прогнозування, розроблення, комбінування ідей та ухвалення рішень щодо реалізації проекту, який здійснюється завдяки системі запланованих дій, моделюванню, технологічному забезпеченню, що становить основу блоку організаційно-діяльнісних компонентів проектування. Призначення діяльнісних компонентів пов'язане з організацією діяльності безпосередньо самих студентів, які здійснюють проектування освітнього простору.

Індивідуально-особистісні результати освітньої діяльності особистості, що сприяють її самозмінам. До цього блоку входять також компоненти, які забезпечують взаємодію і перехід цільових конструктів у конкретні результати проектування освітнього простору, розроблення організаційних форм проектування, прогнозування способів досягнення мети, застосуван-

ня певних засобів, як це було показано в моделі компонентної структури проектування в соціальних системах. У цей блок входить також і забезпечення процедур проектування, опис необхідних ресурсів для його практичної реалізації, а також визначаються етапи проектної діяльності, окремі конкретні програми в її заданому контексті. У цьому блоці відображені засоби, процесуальні та діяльнісні характеристики процесу проектування. Таким чином, важливим є виховання в суб'єктів освіти позитивного ставлення до діяльнісних процесів, що актуалізує діяльнісний підхід в освітньому просторі. Це зумовлює, по-перше, підвищення значущості сприйняття творчої діяльності як цінності. По-друге, цінності як основні аксіологічні орієнтири мають діяльнісну, динамічну природу, і їхня проекція на комунікативні, пізнавальні й розумові види діяльності створює психологічні засади освітнього простору.

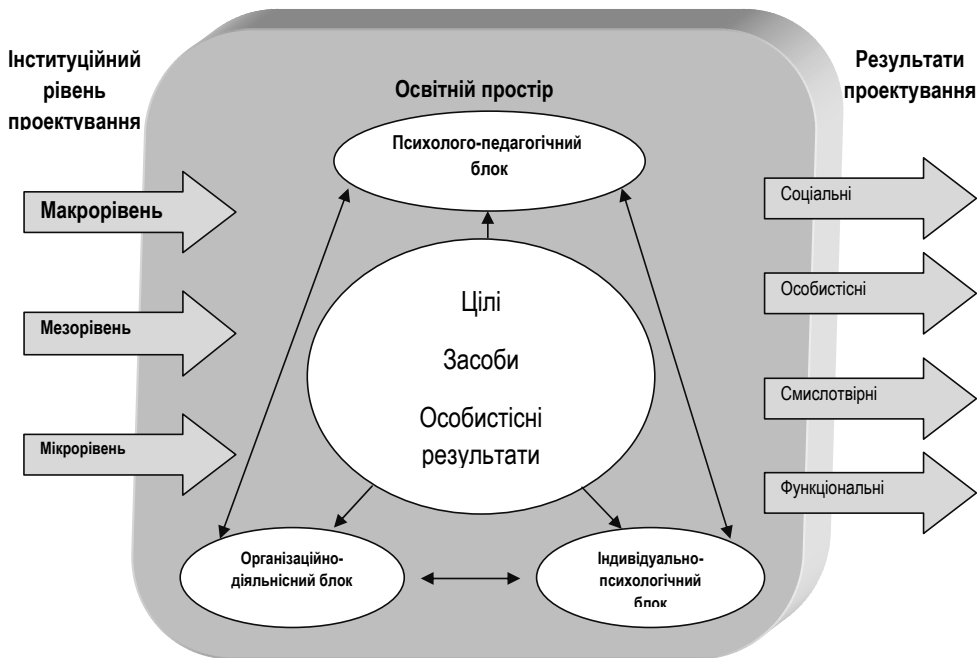

Рис. 2. Модель психологічної технології проектування освітнього простору

Третій блок індивідуально-психологічних компонентів проектування освітнього простору ми сформуваємо на основі індивідуальних результатів особистості, які фіксуються у його процесі. Це стосується формування суб'єктної позиції особистості, її перетворення на суб'єкт проектування. У результаті проектування освітнього простору визначаються перспективи розвитку особистості (цілепокладання, рівень відповідальності, прояви потенційних можливостей), які характеризують ставлення до навколишнього світу, до інших людей. У процесі багаторазової рефлексії цілей проектування відбувається усвідомлення можливих перспектив, які можуть

бути реалізовані у процесі освіти кожним учасником. Зміст проектування освітнього простору на психолого-індивідуальному рівні полягає у визначенні таких властивостей людини, завдяки яким вона здатна виходити за установлені межі свого буття і свідомості у формі цілепокладання, а це спричинює конструювання нових способів життєдільності.

Побудована нами технологія проектної діяльності може бути застосована або до об'єкта в цілому, або до окремих структурних компонентів. У разі переходу від одного рівня складності об'єкта до іншого змінюється масштаб об'єкта проектування, збільшується конкретність вимог до проектування, його форми. Це стосується й освітнього простору. На інституційному рівні проектування освітнього простору може здійснюватися у вигляді трирівневої системи: макро-, мезо- і мікрорівнів. На макрорівні розглядаються особливості інституціалізації освітнього простору країни, регіону, певних спільнот. На думку У. Бронфенбреннера, макросистема відіграє вирішальну роль у формуванні способу життя людини й підпорядковує собі всі «внутрішні» системи. Тому на цьому рівні формуються закони, цінності, правила, традиції, які успадковує людина і які мають статус соціальних інститутів та забезпечують зв'язок між особистістю й соціумом. Така соціально-психологічна група, як регіон, виступає домінуючим фактором детермінації соціально-психологічних явищ регіону і потребує знань про загальні психологічні закономірності життя великих груп і спільнот, а також про функціонування й розвиток соціальних систем, однією з яких є освітній простір регіону. Стан регіонального освітнього простору, його функціонування й оцінка соціумом відіграють важливу роль у визначенні стану соціуму в цілому і виявленні проблемних зон у просторовій структурі життя регіону.

На мезорівні розглядається система міжособистісної взаємодії суб'єктів освітньої діяльності, в якій забезпечується інституціалізація взаємовідносин і комунікацій певних соціальних груп, які є провідниками конкретних цінностей і соціально-психологічних орієнтирів. Цей рівень може бути представлений освітнім простором навчальних структур (формальних, неформальних) – шкіл, вищого навчального закладу, об'єднань людей за інтересами, потребами тощо. Так, наприклад, умови діяльності вищого навчального закладу визначають частину реальності, у межах якої відбувається трансляція соціокультурного досвіду та розвиток її суб'єктів. У межах вищого навчального закладу моделюється цілісний систематичний процес, який пов'язаний з освітою й відтворює певні взаємовідносини між учасниками цього процесу. Зважаючи на те, що освітній простір – це динамічне поєднання суб'єктів освітнього процесу і систем їхніх відносин, вищий навчальний заклад ми розглядаємо як автономний освітній простір локального характеру, в якому створено систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей (внутрішніх, зовнішніх, динамічних, статичних) для особистісного розвитку. Освітній простір вищого навчального закладу є цілісним об'єктом, складним за структурою, в якому формуються оптимальні координати освітньої діяльності в цільовому, змістовому, процесуальному, ресурсному, результативному аспектах.

Окрім цього, він включає різноманітні компоненти, які мають такі психологічні чинники, як соціально-психологічна структура колективу, внутрішня спрямованість вищого навчального закладу, психологічний супровід і забезпечення навчально-виховного процесу, психологічні особливості студентів і професорсько-викладацького складу, специфічний соціально-психологічний мікроклімат тощо.

Мікрорівень відображує освітній простір особистості, в якому інституціоналізується індивідуальна освітня діяльність особистості, міжособистісна взаємодія з іншими, здійснюються значущі особистісні події з освітнім змістом. На мікрорівні освітнього простору визначаються індивідуально-особистісні результати освітньої діяльності особистості, що сприяють її самозмінам. Проектування освітнього простору на рівні особистості є специфічною діяльністю. Вона полягає у проектуванні її внутрішнього середовища (особистісні, психологічні якості) і здійснюється переважно (або тільки) у вигляді самопроектування як передумови самовдосконалення людини (самотворення, самопобудови, самодобудови). У процесі самопроектування освітнього простору особистістю в її індивідуальній свідомості актуалізуються певні психологічні механізми. Тому на особистісному рівні проектування освітнього простору зусилля суб'єкта проектування (самої особистості) спрямовані на свій внутрішній світ, на формування в собі затребуваних характеристик, рис, на власний розвиток, що становить зміст психолого-педагогічного блоку. Таким чином, індивід стає власне замовником своєї освіти, її активним споживачем, що доводить статус позиції суб'єкта самопроектування власного освітнього простору.

Власний освітній простір для особистості є концептуальним механізмом її включення у світ, який складається із сукупності об'єктів, які мають освітній зміст, але його прояви людина відчуває тільки у результаті сприйняття. Зовнішні прояви такого сприйняття полягають у самовиявленні психологічних механізмів, завдяки яким людина проявляє природне бажання до самовиявлення та самоактуалізації, здатність до самоорганізації, прагнення самореалізації. У ході такого становлення і розвитку особистості освіта набуває просторових вимірів.

Самовиявлення — це суб'єктне відчуття, прямо пов'язане з очікуваннями людини на успішне вирішення проблем, внаслідок чого у неї підвищується самоповага, особистісна незалежність, впевненість у можливій самореалізації. Самопроектування освітнього простору особистості засноване на вірі в її індивідуальний досвід, на здатності до саморозкриття, умінні виявити в собі унікальну і неповторну сутність, визначенні напрямів і засобів особистісного розвитку в межах можливостей освітнього простору. Самовиявлення спричиняє бажання до самоактуалізації особистістю власних індивідуальних рис, якостей, здатність до ухвалення рішень, мотиви і потреби розвитку. Здатність до самоорганізації освіти особистості залежить від її знань, вмінь, навичок, творчих здібностей, намірів дружньої взаємодії, незалежно від індивідуальних і колективних світоглядних і ментальних особливостей. Все це допомагає особистості найповніше реалізувати себе у професійній діяльності і різноманітних суспільних відносинах. Психоло-

логічним аспектом самореалізації особистості в освіті є розробка засобів і умов, які стимулюють процеси пізнання і самопізнання, цілепокладання, проектування перспектив власної життєдіяльності за допомогою освіти. Тому в процесі самореалізації особистості актуалізується розкриття її внутрішніх ресурсів, особистісного потенціалу. Суттєві зміни в особистості можливі насамперед у тих випадках, коли суб'єкт змушений оволодівати чимось новим вперше або долати складності у взаємодії з навколишнім світом і самим собою. У процесі самопроектування особистість несе відповідальність за реалізацію проекту першочергово перед самою собою.

Таким чином, нами розроблено модель психологічної технології, відповідно до якої ми здійснювали проектування освітнього простору. На нашу думку, слід уточнити, що реально моделі не описують нічого точно, вони є тільки ілюстраціями процесу або окремих його проявів. Зокрема, модель психологічної технології проектування освітнього простору не ставить перед собою мету пояснити, яким чином функціонує освітній простір. Як зауважив О. І. Генісаретський, освітній процес – це процес занурення у віртуальний світ, актуалізація потенційних «можливостей» і освоєння Себе-майбутнього [5]. Тому психологічні технології проектування освітнього простору особистості ми розглядаємо в контексті презентації можливих форм буття та діяльності особистості в умовах освітнього простору, а їх модель пояснює взаємні впливи, які необхідно врахувати у процесі проектування освітнього простору на особистість (і навпаки) за допомогою формальних і неформальних структур, популяризації нових ідей, соціального схвалення або використання символів — як механізм, що викликає певні асоціації у свідомості, збуджує підсвідому діяльність. Наразі формування цільових і мотиваційних настанов, інтересу до освітньої діяльності певного виду і форми являє собою основу психологічної моделі проектування освітнього простору. Отже, у процесі проектування освітнього простору на особистісному рівні індивід як єдиний суб'єкт проектування самопроектуює власний освітній простір у вигляді певної уяви про можливу освітню діяльність, її результати в досить широкому, але доступному й реальному для особистості контексті. Як наслідок такого самопроектування особистість відчуває певною мірою особистісну належність до освітнього простору, до його окремих процесів, елементів, ситуацій. Таке відчуття є складовою важливого регулятивного механізму особистості, її самоідентифікації, а процес самопроектування освітнього простору є механізмом її розвитку та реалізації власної суб'єктності під час пізнання.

Висновки. Проектування є одним з ефективних засобів утворення освітнього простору особистості шляхом поєднання соціокультурних та психологічних (особистісних) складових. Методологія такого проектування передбачає створення системи психолого-педагогічних умов, спрямованих на включення людини у нову сферу мислення та діяльності, що сприяє формуванню її суб'єктної позиції, розкриттю психологічних ресурсів, розвитку освітніх настанов і орієнтацій. Така діяльність формує та розширює особистісний та життєвий досвід людини у виконанні основних функцій життєдіяльності, соціальних ролей, оволодіння способами діяльності

Література

1. Алексеев Н. Г. Проектирование условий развития рефлексивного мышления [Электронный ресурс]. — Режим доступа: ww.circle.ru.
2. Асмолов А. Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров / А. Г. Асмолов. — Воронеж: МОДК, 1996. — 766 с.
3. Балл Г. О. Види наукової діяльності і предмет практичної психології / Г. О. Балл // Практична психологія: теорія, методи, технології: М-ли наукового семінару 9–10 червня 1997 р. — К.: Ніка-Центр, 1997. — С. 28–32.
4. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. — М.: Педагогика, 1989. — 191 с.
5. Генисаретский О. И. Социальное проектирование как средство актуальной культурной политики / О. И. Генисаретский // Социальное проектирование в сфере культуры: методологические проблемы. — М., 1986. — С. 29–42.
6. Громыко Ю. В. Мыследеятельностная педагогика: теоретико-практическое руководство по освоению высших образцов педагогического искусства / Ю. В. Громыко. — Мн.: Технопринт, 2000. — 376 с.
7. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. — М.: ИНТОР, 1996. — 544 с.
8. Зеер Э. Ф. Профессионально-образовательное пространство личности / Э. Ф. Зеер. — Екатеринбург, 2002. — 126 с.
9. Рубцов В. В. Основы социально-генетической психологии / В. В. Рубцов. — М.: Институт практической психологии; Воронеж: МОДЭК, 1996. — 384 с.
10. Семиченко В. А. Системно-структурне моделювання складних об'єктів у психолого-педагогічних дослідженнях / В. А. Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. — 2003. — № 3. — С. 26–30.
11. Слободчиков В. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В. Слободчиков // Новые ценности образования: Культурные модели школ. — М., 1997. — С. 177–185.
12. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения: [в 3 т.] / В. А. Сухомлинский. — М.: Педагогика, 1979. — Т. 1. — 560 с.
13. Швалб Ю. М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования) / Ю. М. Швалб. — К.: Миллениум, 2003. — 152 с.
14. Щедровицкий Г. П. Организация. Руководство. Управление / Г. П. Щедровицкий / Оргуправленческое мышление: идеология, методология, технология: [курс лекций / из архива Г. П. Щедровицкого]. — М.: Путь, 2000. — Т. 4. — 384 с.

Т. В. Ткач

доктор психологических наук,
Классический частный университет, г. Запорожье

**ПСИХОЛОГО-ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ УСЛОВИЯ
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА ЛИЧНОСТИ**

Резюме

В статье разработана психолого-педагогическая технология проектирования образовательного пространства личности с целью обеспечения развития и самореализации личности в разных типах образовательных институций. Проектирование образовательного пространства предусматривает построение образовательной практики, которая развивается вместе с образовательными технологиями, формами и средствами образовательной деятельности, развивающих образовательных процессов, которые создают оптимальные условия становления человека как субъекта образовательной деятельности.

Ключевые слова: образовательное пространство личности, образовательные технологии, образовательная деятельность, образовательные процессы, субъект образовательной деятельности.

T. V. Tkach

Classic private university, Zaporozhie

**PSYCHOLOGICAL-ORGANIZATIONAL TERMS OF PSYCHOLOGICAL
TECHNOLOGY OF PLANNING OF EDUCATIONAL SPACE
OF PERSONALITY**

Summary

In the article psychological technology of planning of educational space of personality is worked out with the purpose of providing of development and self-realization of personality in the different types of educational institutes. Planning of educational space foresees the construction of educational practice, which develops together with educational technologies, forms and facilities of educational activity, developing educational processes which create the optimal terms of becoming of man as subject educational.

Key words: educational space of personality, educational technologies, educational activity, educational processes, subject of educational activity.